

PETER TOWNSEND

Szegénység-elméletek

(...) A közelmúltig kevés kísérlet történt arra, hogy elméletileg közelítsenek a szegénység formáihoz, kiterjedéséhez, változásaihoz. A társadalomtudósok, Marxot is beleértve, főként a gazdasági, politikai és társadalmi egyenlőtlenségek alakulásával foglalkoztak. A közgazdák érdeklődését sokkal inkább a termelést és elosztást meghatározó tényezők szerkezete foglalkoztatta, semmint a források egyenlőlen eloszlása, s ha mégis ez utóbbi jelenséget tanulmányozták, csupán a bérek vizsgálatára szorítkoztak. A szociológusok az egyenlőtlenség eredetéről, vagy az egyenlőség iránti szükségletről folyó vitákat az általánosság igen magas szintjén folytatták, illetve a szegénységhez csak közvetve vagy részlegesen kapcsolódó témákkal foglalkoztak, mint például a foglalkozási státus és mobilitás, vagy a helyi közösségek struktúrája és tartóssága. Kevés figyelmet fordítottak azonban a depriváció társadalmi meghatározására, arra, hogy fontos kormányzati és nem-kormányzati intézmények az emberek bizonyos típusaitól megtagadják, hogy keresethez vagy keresethelyettesítő jövedelemhez jussanak, valamint arra, hogy a források struktúráföldása mennyiben függ a társadalmi rétegződéstől, vagy éppen arra, hogy hogyan alakul a bérek szerkezete.

A KÜLÖNBÖZŐ POLITIKÁKAT FORMÁLÓ ELMÉLETI ALAPELVEK

Mindez azonban nem jelentette azt, hogy ne alakítottak volna ki elméleteket. A politikában és a politikai hitek nyilvános kifejeződéseiben egyaránt generációkon keresztül megjelentek – ha nem is hosszú tudományos értekezések – de komolyan vallott elméletek. Ezt legjobban a múltban vagy jelenben alkalmazott nagyívű politikákkal lehet illusztrálni.

Úgy látom, három jól elkülönülő általános elv nyilvánul meg abban, hogy milyen alternatív politikákat alkalmaztak a nagyarányú deprivációval vagy szegénységgel kapcsolatban. Ezek a következők: (a) *feltételes segítség keveseknek*; (b) *minimális jogok sokaknak*; és (c) *disztributív igazságosság mindenkinek*. Mindegyik elv természetesen összefügg a társadalmi struktúráról, az ipari szerveződéséről, a foglalkozási státusokról és ezek jutalmazásáról vallott nézetekkel.

Angliában a kevesek számára nyújtott feltételes segítség elvét a szegénytörvényekkel lehet jellemezni, illetve azzal, ahogy az elv 1832–34 kö-

zött a Szegényügyi Bizottság Jelentésében (Report of the Poor Law Commission) megjelent. A 19. század elején a vezető elit abban a hitben élt, hogy a szegénység szükségszerű, mert máskülönben a szegényeket semmi nem ösztönözné munkára. De azt is hitték, hogy nem a szegénység, az anyagi források hiánya a probléma, hanem a pauperizmus, amely egyfajta erkölcsi hiány-állapot. A fatalizmust, a „szegények mindig veletek lesznek” hitét összekapcsolták a moralizálással, azt vallván, hogy az embereket az egyéni jellemgyengeség – iszákosság, könnyelműség, szertelenség – sodorja szegénységbe. Léteznek gonosz társadalmi hatások, amelyek a fiatalokat megrontják, s amelyeket csak szigorú patriarchális értékekkel lehet kigyomlálni. Az új settlement lakások vezetői, vagy a Charity Organization Society irányítói keményen felhívták a figyelmet az egyéni hibákra és balszerencsére. E nézet szerint voltak érdemtelen és nagyon is érdemes szegények. Az eset-munka korai formái az egyénre koncentráltak, függetlenségre és önszereplésre vonatkozó tanácsokkal. Úgy vélték, hogy a probléma relatíve csekély. Booth és Rowntree kutatási eredményeinek a századforduló körüli megjelenése előtti az volt a közhiedelem, hogy a szegénytörvények alkalmazásával foglalkozó megjavított apparátusnak sikerült a szegénységet jelentéktelen arányúra csökkentenie. Politikájukat ezért a keveseknek szóló felteletes segítség elvére kívánták alapozni. Ez az elv a *laissez faire* gazdaságtanához, valamint a hierarchizált piaci társadalom érényeihez kapcsolódott. Az elv nem vesszélyeztette a fennálló gazdasági és társadalmi rendet. Épp ellenkezőleg, ezt tükrözte és támogatta – és így voltaképpen hozzájárult megeremeléséhez. Az érényt gondosan összekapcsolták a munkával. Minthogy a jövedelem szintje a végzett munka mennyiségéhez és fontosságához kötődött, a munka nélkül lévőknek nemcsak alacsonyabb volt a jövedelmük, de még a minimális jogok megszerzéséhez is messzeemenő munkakészséget kellett bizonyítaniuk. E szociálpolitika néhány főbb vonása a mai napig megmaradt. Fontos követelménye, hogy a segély a lehető legnagyobb mértékben jótékonyaságból és önkéntes adományokból származzék, továbbá az, hogy a közkiadásokat a jövedelem- és létfeltétel-igazolás (means test) segítségével alacsony szinten tartsák.

A második elvet, a „minimális jogok sokaknak” elvét, Angliában a századfordulón kezdték komolyan a szociálpolitika alapjának tekinteni. Az elvet az 1909. évi „Szegénytörvényről szóló jelentések” tartalmazták, kivált a *Wehb* házaspár nemzeti minimum fogalmában. Sokak szerint e második elv vezérelte az 1902 és 1911 közötti törvényhozást; újult erővel jelent meg az 1942. évi *Beveridge Jelentés*ben, amely a hangsúlyt a juttatások kialakításánál a minimális létfeltételeket nyújtó biztosításra helyezte; majd ugyanez az elv vezette 1944 és 1948 között mind a koalíciós, mind a munkáspárti kormányokat. A szegénységről azt vallották, hogy jelentős, de nem kezelhetetlen probléma. Oka elsősorban a munkából kiszoruló, vagy munkára nem képes kisebbségek balsorsa, azoké, akik jövedelem híján nem juthattak hozzá egyes, az élethez elengedhetetlen alapszükségletekhez. Az államnak ezért be kell avatkoznia a magánszektorba, hogy szabályozzon, ki-

egészítsen és serkentessen, anélkül, hogy kényszerítene. A gazdasági és társadalmi rendet radikális átalakítás helyett tisztességesen alá kell húcolni. Az elv támogatásának növekedését a szakszervezetek és a Munkáspárt kialakulásával, valamint a választójog kiszélesítésével hozták összefüggésbe. E politika jellemzője a redistributív adóztatás, továbbá az olyan univerzális pénzbeli és természetbeni juttatások, amelyeknek köre szűk és színvonalra szerény. (...)

A harmadik elvet, a mindenkire vonatkozó disztributív igazságosságot Angliában még nem fogalmazták meg világosan, és nem is próbálták ki, noha a szociálpolitika egyes területeire hatást gyakorol. Ez történik az orvoslásban és közegészségügyben, a jog egyes területein, vagy az oktatási rendszerben, ahol jelentős szerepet játszik a közösségi iskolákról vagy a szellemi fogyatékosok számára nyújtott szolgáltatásokról folyó vitákban. Ezt az elvet támogatja néhány alulról induló tevékenység is, például a munkássellenőrzésért küzdő mozgalom, a fogyasztók szövetségei, egyes nyomást gyakorló csoportok. E gondolatrendszer szerint a legfőbb gond az, hogy a szegényektől megtagadják a nekik járó egy főre jutó részt a nemzeti forrásokból, vagy azt, hogy kapcsolódjanak a társadalomban általában elérhető szokásokba, tevékenységekbe, kedvtelésekbe. Ez az elv inkább egy nyilvánosan tovább vitatandó és elérendő célt tükröz, mintsem valami olyasmit, ami történelmileg már konkrétan létezik. Egy ilyen alapelvei politika sajátossága az lenne, hogy gazdasági, politikai és társadalmi újraszervezéssel, továbbá a hatalmi és anyagi források egyenlőbb elosztásával a hierarchikus társadalmi rétegződés ellen hasson.

A szegénységről szóló elméletek jobban érthetőek, ha valamely politikai áramlathoz kapcsolhatók. (...)

A KISEBBSÉGI CSOPORTOK ELMÉLETE

A kisebbségi csoportok elmélete a szegénységre vonatkozó első empirikus kutatásokban gyökerezik. A fogalmat azért vezették be, hogy kísérletet tegyenek a szegények bizonyos csoportjait jellemző vonások azonosítására. Rowntree például korai munkájában azt írja, hogy nem volt célja „a szegénység végső okainak vizsgálata. Egy ilyen kísérlet az egész szociális kérdés felvetésével lenne egyenértékű”. Ehelyett összeállította az elsődleges szegénység (azaz „a pusztá fizikai lét fenntartáshoz szükséges minimumok megszerzéséhez elégtelen” kereset) közvetlen okait:

- a fő kereső halála;
 - a fő kereső munkaképtelensége baleset, betegség vagy öregség miatti;
 - a fő kereső munkából való kikerülése;
 - tartósan rendszertelen munka;
 - népes család;
 - alacsony bér.²
- Rowntree egy szegénységi ciklust is talált. Szerinte a gyerekeknél, a

gyermekes fiatal házasnál és az öregeknel a legnagyobb annak a veszélye, hogy szegénységbe süllyednek. Egyébként azonban nem tett kísérletet arra, hogy kapcsolatot keressen e csoportok és a foglalkoztatási rendszerben található igen különböző helyzetek között; a differenciált bérrendszer között és az ezt fenntartó intézmények és értékek között, valamint a munkaképteleneket, vagy a munkából kiszorulókat kompenzáló rendszerek között. Ennek ellenére Rowntree osztályozása jelentős előrelépést jelentett, és a politikai gondolkodást úgy befolyásolta, hogy a keveseknek nyújtott feltételes segítség helyett az egyes körülhatárolható csoportok – az öregek, a munkanélküliek vagy a betegek – kapjanak minimum jövedelmet. (...)

A SZEGÉNYSÉG SZUBKULTÚRÁJA

A „szegénység szubkultúrájának” fogalmát egy sor etnológiai, szociológiai és eugenikai kutatásból párolták le. Modern formájában Oscar Lewisnél jelenik meg. Lewis szerint a társadalom legszegényebb csoportjait elkülönülő, és javarészt önmagát újratermelő szubtársadalmat vagy szubkultúrát alkotnak. „A kultúra embertani értelemben azt a kiformált életmódot jelent, amit nemzedék a nemzedéknek átörökíti. Hogy a kultúrának ezt az embertani felfogását a szegénység megértésére fordíthassuk, fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy a modern országokban szegénység lenni nem csupán gazdasági lecsúszottságot, rendezetlen körülményeket és általában hiányt jelent. Valami határozott és kézzelfogható tulajdonsága is van: szerkezete, értelme és védelmi rendszere, amely nélkül a szegények bajosan élhetnének. Egy szóval életmód a szegénység, méghozzá nagyon is maradandó és állhatatos. Családról családra száll a nemzedékek egymásutánjában.”³

„Úgy tetszik, mintha az alsóbb néposztályok londoni, glasgow-i, párizsi, harlemi és Mexico City-beli telepei között nagy volna a hasonlóság a családi berendezkedés, a személyes viszonyok, az időérzék, az értékrend, a pénzbeosztás és egyebek tekintetében.” A gazdasági jellegzetességek között ott van a munkanélküliség és az alulfoglalkoztatottság, „az alacsony bérek, a képesítéshez nem kötött munkák számtalan válfaja, a gyermekmunka, a tartalék hiánya, a folytonos pénztelenség, az üres kantra, az a szokás, hogy apró tételekben veszik meg az élelmiszert, napjában annyiszor mennek érte, ahányszor szükség van rá; de ide számít a személyes tárgyak zálogbátétele, a kis uzsorásoktól való pénzkölcsönzés tetemes kamatra, részvételt a szomszédság alkalmoszerűen szervezett hitelakcióiban és a kéz alatti ruha vagy bútorvásárlás”.⁴ A szociális és pszichológiai jellegzetességek közé tartozik „a zsúfolt otthon, a magánélet lehetetlensége, a bandákba verődés, az alkoholizmus gyakorisága, az erőszak sűrű alkalmazása viták során, tetlegesség a gyermeknevelésben, az asszonyok verése, a nemi élet korai kezdete, időleges életközösségek és vadházasságok, anyák és gyermekek támasz nélkül maradása, a jelennek élés, a csekély képesség a jutalom el-

halasztására, a tervtelenség, a beletörődés, a férfi felsőbbrendűségébe vetett hit,” ami „nők között létrehozza az ennek megfelelő mártírkomplexust”.⁵ A szegénység szubkultúrája a szegények alkalmazkodása és reakciója arra, hogy egy osztályokra tagolt, erősen individualizálódó tőkés társadalom peremére kerültek. A szegénység szubkultúrája nem azonos a szegénységgel. Sok írásbeliség előtti nép, India alacsony kasztfajának számos tagja, sokan a Kubához hasonló szocialista országokban szegénységben élnek, de „életmódjukat nem a szegénység szubkultúrájaként írnám le”.⁶ „Durva becslésem szerint az Egyesült Államokban a szegénységi küszöb alatt élőknek talán 20%-a körül lehet azok aránya, akik életmódját, a mutatott jellegzetességek alapján, jogosan sorolhatnám a szegénység szubkultúrájának kategóriájába.”⁷

E tézis lényege korábban is sokszor megfogalmazódott. De Oscar Lewis impozáns művei hitelesítették egyes kormányzati állításokat, és népszerű művekben leírt általánosításokat.

Úgyanakkor sokan vették górcső alá Lewis téziseit. Bírálják módszer-tanát, állításai értékerthetlenségét, a pontatlanságokat vagy kétértelműségeket, a bizonyítékok hiányát és a logikai következetlenségeket.⁸ (...)

Lewis helyesen írt le számos olyan, a szegényeket érintő feszültséget és életfogytiglani terhet, amely az életmódra hat. Am nem tett világos különbséget a munkásosztály kultúrája és a szegények szubkultúrája között, és nem kapcsolta mindezt össze a devianciák „társadalmi struktúráldódásával”.⁹ Végül pedig nem tett kísérletet arra, hogy szétválassza a források egyszerű hiányának e magatartásokra gyakorolt hatását más kulturális hatásoktól.

A DEPRIVÁCIÓS CIKLUS KAPCSOLÓDÓ FOGALMA

A „szegénység szubkultúrája” tézist Angliában a „deprivációs ciklusok” formájában élesítették újra. Amikor Sir Keith Joseph 1972-ben a szociális ügyek minisztere (Secretary of State for Social Services) lett, felhívta a figyelmet a depriváció szívós fennmaradására, és a javuló életszínvonal el-lenére is meglévő beilleszkedési problémákra. „Talán valamifajta, sok helyzetben megnyilvánuló, de csak homályosan értett folyamatos munkál itt, amelynek révén a problémák nemzedékről nemzedékre újratermelődnék... Nem tudjuk-e előre, túlzott bizonyossággal is, hogy a mai generáció gyermekei közül néhányra keserves küzdelem vár akkor, ha semlegesíteni próbálja a deprivált családi háttér hátrányait? És nem tudjuk-e, hogy közülük sokan nem lesznek képesek hátrányaikat leküzdeni, és maguk is deprivált családok szülei lesznek?”¹⁰

A (fogalom hatásainak vizsgálatára) a Minisztérium új kutatási program szponzorolását tervezte, és közös vitairatot készített a Társadalomtudományi Kutatási Tanáccsal.¹¹ A fogalom felkeltette a szakma bíráló figyelmét.¹² Rámutattak egyfelől, hogy a vitairat nem vette figyelembe a törté-

nelmi előzményeket, illetve az ezek révén kiváltott szakmai és politikai vitákat. Másfelől megvilágították, hogy a fogalom meghatározásában a jelek szerint a társadalomtudományban szokásosan használtaknál erőteljesebben fejeződnék ki hagyományos (és vitatott) politikai ideológiák.¹³ (...)

ORTODOX GAZDASÁGELMÉLET

A gazdaságelméletet csak a legutóbbi években kezdték a szegénység jelenségére alkalmazni. A klasszikus elméletben csak a profit, a járadékok és a bérek együttes eloszlására fordítottak figyelmet. *David Ricardo* például a politikai gazdaságtan fő kérdésének tartja, hogy „hogyan oszlik meg a föld terméke a közosság három osztálya, nevezetesen a föld tulajdonosa, a föld műveléséhez szükséges alapok vagy tőke tulajdonosa, és azon nap-számok között, akik munkájukkal a földet megművelik”¹⁴. Viszonylag kevés figyelmet fordítottak a *személyes jövedelmek* eloszlásának magyarázatára, továbbá a jövedelmek, valamint a profitokból, járadékokból és bérekből való összetett részesedés kapcsolataira. Az utóbbi időben növekvő érdeklődés kísérte az *adózás előtti jövedelmek* eloszlását. Az első fontos megjegyzni való tehát az, hogy az egyenlőtlenségek megmagyarázásánál a közgazdászok nagyobb fontosságot tulajdonítanak az egyéni kereseteknek, mint a családi jövedelemre ható tényezőknek.

Számos korai munka arra a kérdésre koncentrált, hogy vajon az eloszlás általánosítható formát ölt-e, s ha igen, akkor ez statisztikailag normális vagy aszimmetrikus eloszlás-e. A formáról három fő felfogás alakult ki, nevezetesen a Pareto-féle, a normális és a lognormális eloszlás koncepciói. Pareto úgy vélte, hogy különböző országok és különböző történelmi periódusok jövedelemeloszlása meglepően hasonló. Olyan összefüggést figyelt meg különböző országok jövedelemeloszlásában, amelyek egy önálló törvény, a Pareto-törvény létét látszottak alátámasztani, ha elfogadjuk azt a feltételezést, hogy a jövedelem nem süllyedhet egy, a fiziológiai minimum által kijelölt szint alá.¹⁵

A „normális” jövedelemeloszlás felfogása a képességek, például az intelligencia normális eloszlásának felfogásán alapul. Egyes közgazdászok megpróbálták kibékíteni az e modell és a tényleges jövedelemeloszlás között feszülő ellentmondást. Azzal érveltek, hogy a modell mégis alkalmazható egyes foglalkozási csoportokra, főként ha az adatokat korrigálják – például a rész munkaidősök vagy idénymunkások kihagyásával, a túlmunka díjazásával,¹⁶ vagy ha az illetésnél módosítják az adatokat az örökölt vagyonnal, ami előnyösen befolyásolja az iskolázottságot és karriert.¹⁷

Amikor kitűnt, hogy sem a Pareto-görbe, sem a normális eloszlás nem illeszkedik elég jól a tényekhez, akkor a közgazdák a lognormális eloszlás felé fordultak. Itt az illeszkedés jobb, kivéve az eloszlás két szélét. Ez a modell sok olyan elmélethez vezetett, amelyek alap gondolata az, hogy a jövedelem nagyszámú véletlen változó eredője.^{18,19}

Noha az elméleti közelítések között jelentős különbségek vannak, az ortodox gazdasági elmélet lényege – abban, ahogyan ezt a jövedelemeloszlásra és a szegénységre alkalmazták – néhány fő elemből áll össze. A tökéletes versenyre és a piaci egyensúlyra vonatkozó feltevésekről úgy vélik, hogy azokat a fejlett tőkés gazdaságok piaci folyamatai eléggé igazolják ahhoz, hogy szoros kapcsolat legyen bizonyítható a bérek és a marginális produktivitás között. *Thurrow* szavaival: „Ha egy egyén jövedelme túl alacsony, akkor a termelékenysége is az. A jövedelme csak akkor emelkedhet, ha termelékenysége növelhető.”²⁰ Ez a megközelítés szolgáltatta eredetileg az elméleti igazolást ahhoz, hogy a bérdifferenciáltság magyarázatát a termelékenység összetevőinek – pl. oktatásnak, szaktudásnak, ügyességnek vagy tapasztalatnak – az elemzésében keressék. Jól illeszkedett a kereslet-kínálat konvencionális elméleteihez is, mert segítségével megfelelő bonyolultsággal lehetett elemezni az alkalmazott munka termelékenységi jellemzőit. A következőképpen az emberi tőke elméletének kialakulása lett. *Gordon* ezt így foglalta össze: „A munkáltatók azt keresik, amit a munkások kínálni tudnak: »emberi tőke«-tömegeket, egyénekben megtestesülve.”²¹ (...) E megközelítés olyan magyarázatokat keres, amelyek fölül emelkednek mind az egy társadalmon belüli, mind a társadalmak közötti intézményi és történelmi változatokon. Az elmélet mögöttes értékei így a leegyszerűsítésnek, valamint a változók kvantitatív kezelésének kedveznek. Minthogy az intézményi struktúrákat változtatlanak tekintik, a figyelmet az oktatás, képzés vagy mobilitás körében történő *egyéni* választásokra összpontosítják. (...)

KETTŐS MUNKAERŐPIACI ÉS RADIKÁLIS ELMÉLETEK

Mostanában igen sok közgazdász az ortodox feltevésektől eltérő közeliésekből indul ki. Néhányuk a munkaerő-kereslethez és az egyéni jellegzetességeken túlmutató bérszintmeghatározó tényezőkre irányítja a figyelmet. Mások „a munkaerőpiac olyan aspektusaira figyelnek fel, mint a szakszervezetek, a munkáltatók monopóliumhelyzete, vagy a kormánybeavatkozás, amelyek mind azt jelzik, hogy nincs tökéletes verseny”²². A helyi körülmények tanulmányozása a szegmentált munkaerőpiac fogalmának elfogadását indokolta. Számos bizonyíték szól a tézis mellett, amely szerint egy-egy vállalaton vagy üzemen belül létezik egy, a külső munkaerőpiactól sok szempontból elszigetelt belső munkaerőpiac. E megfigyelés vezetett a továbbiakban a *kettős munkaerőpiac* fogalmához. Ennek egyik összetevője az „elsődleges” szektor, amelyben a foglalkoztatás stabil, a fizetések kedvezőek és a szakszervezetek erősek. Emellett létezik a „másodlagos” szektor, amelyben az alkalmazás bizonytalan, a fizetések többnyire alacsonyak, az előleptelési kilátások szegényesek, a szakszervezetek pedig jelentéktelen erőt képviselnek. Ezen az alapon a szegénységéről nyújtott magyarázatoknál legalább akkora hangsúlyt helyeztek a másodlagos munkaerőpiac hátrányos

vonásaira, mint az ilyen munkahelyeket betöltő egyének sajátosságaira. A kettős munkaerőpiac elmélete nagy súllyal jelent meg az utóbbi években mind az Egyesült Államokban²³, mind Angliában²⁴. (...) Az elmélet azonban kevéssé vizsgálja a kereset és a jövedelem, illetve a kereset és a társadalmi struktúra közötti kapcsolatokat. Különösen hiányosan kidolgozott az összefüggés a kettős munkaerőpiac és a szegmentálás történeti folyamatai, illetve a szegmentálás és a munkaerőpiac régóta létező foglalkozási osztályokra tagoltsága között.

A kettős munkaerőpiac egyes szószói további szegmentálódásokat is lehetségesnek tartanak. Épp ezért lehet amellett érvelni, hogy ez az elmélet kísérleti első lépés az úgynevezett radikális gazdaságelmélet felé, amely már erősen kapcsolódik a marxi tradíciókhoz, de „a modern társadalmi és történelmi fejleményeknek megfelelően átfonnálja és újrafogalmazza a marxizmust”²⁵. (...)

Egyes közgazdák úgy látják, hogy a radikális elmélet híveinek az ortodox nézetek fölötti kritikája helytállóbb mint alternatív magyarázataik. „A kihívás ellenére ... az új megközelítés nem kínál olyan munkaerőpiaci elméletet, ami helyettesíthetné a neoklasszikus elméletet.”²⁶ A probléma az, hogy nagy a nézeteltérés abban a kérdésben, hogy vajon mik is a jó elmélet kritériumai. Akik egy kompetív és tökéletesen működő piac létét feltételezik, lehetlenné teszik, hogy komolyan lehessen vitatkozni olyan tényezőkről, mint a szakszervezetek, a munkáltatók monopóliumhelyzete, vagy az állami beavatkozások. Ugyanakkor az úgynevezett radikális elmélet is továbbfejlesztésre szorul. Sokan vannak például, akik úgy érvelnek, hogy a munkaerőpiacon kívül állók – ideértve az öregeket és a megváltozott munkaképességűeket – a műlbeli munkaerőpiaci státusuk miatt szegények.²⁷ Am kevés kísérlet történt arra, hogy elemezzék a munkaerőpiacon kívüli kisebbségek rossz jövedelmi státusát, hogy a vitát a keresetek eloszlásának egyenlőtlenségéről kiterjesszék a többi forrásra (ideértve a társadalmi biztositási ellátásokat, a vállalati különjuttatásokat²⁸ vagy nem csak az egyes keresők, hanem a háztartás összes jövedelmét), s végül, hogy mélységében elemezzék a mai osztálystruktúrát. (...)

AZ EGYENLŐTLENSÉG ÉS SZEGÉNYSÉG FUNKCIONALISTA MAGYARÁZATAI

Az egyenlőtlenség és szegénység funkcionalista megközelítése a szociológiában – ideológiáját és általános előfeltevéseit tekintve – megyezik az ortodox közgazdaságtan közelítésével. Azokat az értékeségekre és érdemre vonatkozó előfeltevéseket is tartalmazza, amiket az elitnek a politikai viták során vezettek be. Az egyenlőtlenség funkcionalista magyarázata a különböző foglalkozások feltételezett funkcionális fontosságán alapul. Az elméletet 1940 és 1945 között T. Parsons, K. Davis és W. E. Moore²⁹ alakították ki, s később olyan szociológusok fejlesztették tovább, mint B. Barber

és M. J. Levy. Az elmélet abból indul ki, hogy minden társadalomban sokféle eltérő társadalmi helyzet és státus létezik. Ezek egymástól kellemes-ségüket, nehézségüket, a társadalom számára való „funkcionális fontosságukat” tekintve különböznek. Annak garantálása érdekében, hogy minden pozíciót betöltsenek, a pozíciókhoz jutalmak kapcsolódnak. Az egyenlőtlenségeket a pozíciók betöltésének kényszere teszi szükségesszerűvé.

Az elmélet középpontjában a *motiváció* kérdése áll. Észertint az embereket nagyobb anyagi jutalmazással és magasabb presztízzsel kell ösztönözni bizonyos pozíciók megszerzésére. Ám ahogyan W. Wesolowsky³⁰ és mások rámutatnak, a motiváció a kulturális környezettől függ. Valószínű, hogy az anyagi jutalmazás vágya nem mindenütt ugyanolyan erős, mint amilyennek a jelenlegi amerikai középosztály-társadalomban mutatkozik. Egyes szerzők bennutatták, hogy léteznek közösségek például Izraelben, ahol egyenlőtlen jutalmazás nélkül is be lehet tölteni a különböző pozíciókat.³¹ Az elmélet nem jut el odáig, hogy bármilyen általánosított formában kínáljon magyarázatot a rétegződési rendszerek különbözőségére, vagy arra, hogy a pozíciót elfoglalók számától függően különbözhet a jutalom. Nem ad választ sem arra, hogy hogyan lehet a funkcionális fontosságot a jutalmaktól függetlenül meghatározni, (...) sem arra, hogy – ha az eltérő funkcionális fontosság létezik – ez hogyan magyarázza a jutalmazás különbözőségének mértékét. (...) A funkcionalista elméletet nehéz a bizonyítás céljai érdekében operacionalizálni. Ahogyan a közgazdasági elméletben, itt sem vesznek tudomást a kollektív alkutról, a politikai akciókról és arról, hogy az érdekcsoportok és osztályok források fölötti uralma elérő. (...)

A státus-egyenlőtlenségekkel sokat foglalkozó funkcionalista, neo-weberianus és hasonló elméletek vonzereje részben abban van, hogy szociológiailag és politikailag kényelmesek, a meritokrata „egyenlő esélyek” ideológiájához hasonlóan. A lakosságot ugyanis könnyű rávenni arra, hogy beálljon a foglalkozásokat státus és presztízs szerint rangsoroló játékba. Bármilyen populációban kevesen vannak azok, akik megtagadnák a választ ilyen típusú kérdésekre. Ez természetesen sokat elárul a kultúra és a hatalom működéséről. A jutalmak egyenlőtlenségére vonatkozó információk elítélolása, s még inkább az erre vonatkozó túláltalánosított, kétértelmű, vagy erősen megvágott információk zártkörű terjesztése egyike azon módszereknek, amelyek segítségével a társadalmi elitnek az egyenlőtlenségek potenciális robbanó erejét fékezik. (...)

KÖVETKEZTETÉSEK

A szegénység-elméletek, és a szegénység magyarázata szempontjából fontosabb egyenlőtlenség-elméletek áttekintése olyan kritikák megfogalmazásához vezetett, amelyek azt sejtetik, hogy létezik egy alternatív álláspont. Ez utóbbit az „osztálystruktúráldás”^{32,33} elméletének nevezhetjük. Noha ez az elmélet közel áll a radikális közgazdasági elmélet híveinek egyes néze-

tehez, nevezetesen azokhoz, amelyek Marx 19. századi elméleteit tükrözik (különösen a tulajdonból származó jövedelem és a társadalmi osztályok fontossága vonatkozásában), e nézetek egyfelől tisztázandók és részletezendők, másfelől némi módosításra szorulnak. (...)

Az elmélet továbbfejlesztéséhez legalább a következő prioritásokra kell figyelni:

1. Nemcsak a jövedelmek, hanem az összes forrás társadalmi eloszlása vizsgálendő.

2. Vizsgálандók azok a módszerek, elvek és rendszerek, amelyek révén a forrásokat létrehozzák és elosztják.

3. Vizsgálандók azok az életstílusok, amik a források különböző tulajdonosaihoz kapcsolódnak, illetve a depriváció azon formái, amelyeket a források hiánya idéz elő.

4. Vizsgálандók azok a társadalmi osztályok, amelyek az emberek termelési és elosztási rendszerekhez fűződő kapcsolatait közvetítik, és amelyek viszonylag jól elkülönülő életszinttel és életstílussal rendelkeznek.

5. Vizsgálандók azok a kisebbségi csoportok, amelyek nagy valószínűséggel a rendelkezésre álló nemzeti források aránytalanul kis részéhez jutnak hozzá.

(...) A szegénység, az én érvelésem szerint, azon források hiánya, amelyek ahhoz szükségesek, hogy lehetővé váljon a részvétel a társadalomban szokásosan elfogadott tevékenységekben, szokásokban, étvendekben. Nemcsak a kereseteket vagy a készpénzjövedelmeket, hanem valamennyi forrást számba kell venni. Tanulmányozni kell minden olyan rendszer hatókörét, mechanizmusait és elveit, amely a források elosztása és újraelosztása feletti kontrollt gyakorol. (...) A szegénység részben annak a következménye, ahogyan ezek a rendszerek a társadalomban működnek. Közülük egyesek – mint a bérrendszer vagy a társadalombiztosítás rendszere – a népesség nagy csoportjait érintik, és az összes forrás jelentős részének elosztását végzik. Más rendszerek szerepe kisebb. Azonban valamennyien az osztálystruktúrával összefüggésben formálódtak, és közreműködnek mind a struktúra újratermelésében, mind pedig változásában. (...)

A „kisebbségi csoportok” fogalma lényeges szerepet játszik mind az egyenlőtlenségek, mind a szegénység megvilágításában. Az egyenlőtlenségeknek, és kivált a forrásokhoz való egyenlőtlen hozzájutás feltételezik, hogy társadalmilag kijelölhetnek nemcsak egyének, hanem társadalmi csoportok is, amelyek nem juthatnak hozzá bizonyos járandóságokhoz, vagy nem kapnak esélyt bizonyos fajta, illetve nagyszámú jövedelem elérésére, vagy bizonyos fajta, illetve nagyszámú vagyoni felhalmozására. (...)

A csoportok léte nemcsak azt jelenti, hogy egyes egyéneket tartósan hozzárendelnek meghatározott típusú vagy szintű forrásokhoz. A csoportok komplex funkciókhoz jutottak, és meghatározott viszonyrendszerben állnak a társadalom egészével. E viszonyok nemcsak a társadalom gazdasági osztálystruktúráját, hanem alapvető értékrendjét is tükrözik és fenntartják. Részben ezzel függ össze az, hogy miért helyénvaló a „strukturálódás” fo-

galma. A osztályok léte kondicionálja a forrásrendszerek alakulására és hatókörére vonatkozó döntéseket, s ez utóbbiak, a hozzájutás kontrollja révén, kondicionálják a kisebbségi csoportok azonosítását és alakulását. (...)

Emlékeztetni kell arra, hogy a kisebbségi csoportok nem természetes önszelekcióval jönnek létre. A társadalom határozza meg, ki lesz „nyugdíjas”, „bevéándorló”, „beteg” vagy „fokkant”, s hogy mit jelent egy ilyen státus elfoglalása. A népességcsoportok meghatározása, vagy épp címkézése, nem mindig lebecsülő vagy stigmatizáló. Politikai célokból sokféle alkalommal találhat ki vagy hirdetnek meg neveket. Egy kollektív fogalom használata ösztönözheti az embereket arra, hogy egymással azonosuljanak, hogy valamilyen közös harchoz csatlakozzanak, vagy hogy valamilyen ügy vezése végül segíti vagy hátráltatja azon követelések teljesítését, amelyek a méltányos vagy tisztas bánásmódról, illetve magasabb jövedelemre írnak. A válasz lehet pozitív egy adott történelmi konstellációban, és negatív egy másikban. Annyi azonban bizonyos, hogy a társadalom felismeri a kisebbségi csoportok fontosságát, épp ezért ösztönzik is létrejöttüket, továbbá, hogy ezen csoportok az egyenlőtlenségi struktúrán belül léteznek, és hozzásegítenek annak megértéséhez.

Fordította Ferge Zsuzsa

Forrás: Poverty in the United Kingdom, Penguin, 1979. 61–92. old.

Jegyzetek

1. Világos összefoglaló képet ad erről M. E. Rose: *The Relief of Poverty: 1834–1914*. MacMillan, London, 1972.
2. B. S. Rowntree: *Poverty: A Study of Town Life*. MacMillan, London, 1901, 119–120. old. Rowntree a másodlagos szegénység közvetlen okait is felsorolja: ital, fogadások és szerencsétlenségek; tudatlan vagy gondatlan háztartásvezetés, más könnyelmű költekezés, melyet gyakran a jövedelmek rendszertelensége okoz. (Uo. 141–142. old.)
3. O. Lewis: *Sanchez gyermekei*. Európa Könyvkiadó, 1968. 20. old. Bartos Tibor fordítása.
4. Uo., 21–22. old.
5. Uo., 22–23. old. Az egyébként kiváló magyar fordításban „a little ability to defer gratification”-t „viszonylag ritka személyes kedvelés”-nek fordították ahelyett, hogy a jutalom elhalasztásának hiányzó képességére utalna. (A ford.)
6. L. Oscar: *La Vida*. Panther Books, London, 1968. p. 54.
7. Uo., 57. old.
8. A kritikák részletezését a fordításban elhagyjuk. Fontosabb hivatkozott kritikák: C. A. Valentine: *Culture and Poverty*, University of Chicago Press, 1968. P. H. Rossi and Z. D. Blum, in D. P. Moynihan (ed.): *On Understanding Poverty*, Basic Books, New York, 1968. J. Labbens.: *Reflections on the Concept of the Culture of Poverty*, International Committee on Poverty Research, Paris, 1966. A. L. Schorr: The nonculture of poverty. *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 34., no. 5., 1964. J. N. Morgan, et al.: *Income and Welfare in the United States*, McGraw-Hill, New York, 1962.
9. A jelek szerint Oscar Lewis nem ismerte azt az irodalmat, amely szerint a társadalmi patológiák a társadalmi-gazdasági létra alsó szintjein süfrsödnek, és annak a tézisnek a bírálatait sem, amely szerint a problémás családok biológiai vagy kulturális transzmisszió révén öröklődnek.